

Ur *Revolutionary History*, Volume 9, no 2 (2006)

Tobias Abse

Palmiro Togliatti – Stalins lojale tjänare

Palmiro Togliatti dog 1964 men är fortfarande ämne för hetsiga kontroverser. Orsaken till att debatten fortsätter är att Togliatti varit föremål för en kult inom stora delar av den italienska vänstern – politiska aktivister såväl som intellektuella – under decennier efter sin död.

Här avser jag inte bara Armando Cossutta och hans traditionalistiska anhängare i PdCI (italienska kommunistpartiet), vars Togliatti-nostalgi Fausto Bertinotti inte längre kunde tygla i samma grad som innan splittringen med Rifondazione Comunista i oktober 1998. En splittring som åtföljdes av ursinniga attacker mot trotskisterna (vilka påstods vara de huvudsakliga arkitekterna bakom Bertinottis antiregeringslinje), attacker som väckte minnet av Togliattis värsta sidor. Kulten sträcker sig långt utöver *Cossuttiani*-strömningen, den når långt in i inflytelserika skikt inom den politiska huvudfåran. Tidigare premiärministern Massimo D'Alema betraktade Togliatti som sin politiska hjälte och förebild, och man skulle kunna hävda att D'Alema i vissa avseenden var en tredjeangens Togliatti-kopia; hans kärlek till makt för dess egen sak, hans böjelse för intriger, hans villighet att kompromissa med vilken makt eller personlighet som helst som han ansåg hade mer makt än han själv – mest noterbart Berlusconi, för vilkens politiska återkomst och valseger i maj 2001 han var huvudansvarig. Likheter kan kanske också upptäckas i D'Alemas besatthet av den konstitutionella reformen – hans älskade *Bicamerale*, vilken han såg som likvärdig med den konstituerande församlingen 1946-48 – eller hans beredvillighet att förödmjuka sig inför kraven från den katolska kyrkan, som var så angelägen att med förnyad kraft angripa det sekulära skolsystemet. Allt detta till förfång för sociala och ekonomiska frågor som upptar den organiserade arbetarrörelsen, pensionärerna och de arbetslösa. D'Alema misslyckades dock med att höja partiets medlemstal – trots sammanslagningen med andra vänstergrupper och ytterligare ett namnbyte, från PDS (Demokratiska Vänsterpartiet) till DS (Vänsterdemokraterna) – och än mer tydligt med att bygga upp

en stor och tillgiven personlig position bland de folkliga massorna. Så jämförelsen har sina gränser, även om man förutsätter att metoderna från 40- och 50-talen framgångsrikt kunde ha tillämpats i Italien i slutet av 1900-talet, vilket helt klart är ett mycket diskutabelt påstående.

[Utvecklingen i Italien i början av 1990-talet, bildandet av PDS och Rifondazione Comunista ur det gamla kommunistpartiet m m, samt Cossuttas roll i det hela behandlar Tobias Abse utförligare i artikeln *Leopardens triumf – vad händer i Italien? – Red anm*]

Det är dock inte för att diskutera de alltför tydliga tillkortakommandena hos den kortvariga regering som, trots en kris i december 1999, hankade sig fram från oktober 1998 till april 2000, som jag nämner D'Alemas beundran för Togliatti, utan att underbygga min tes att det i 2000-talets Italien fortfarande existerar en Togliatti-kult, vars anhängare är nästintill lika immuna mot rationella argument som förespråkarna för Pius XII:s sanktioner. Det är värt att notera att kulten också har några brittiska anhängare, mest framträdande är Donald Sassoon, med vilken jag i en akademisk tidskrift nyligen fört en ganska fruktlös debatt kring frågan om Togliatti och året 1956.¹ Gruppen med brinnande Togliatti-beundrare – en handfull akademiker med eurokommunistiska böjelser och nära band till Italien – utgör inte något problem för den som vill skriva om Togliatti i England. Problemet är att avsaknaden av engelska översättningar av några av de mer kritiska arbetena om Togliatti har tillåtit Hobsbawn/Sassoon-tolkningen att forma den gängse bilden av en figur som aldrig väckt något intresse i engelska akademiska kretsar på samma sätt som Antonio Gramsci gjorde för 25 år sedan, och som han i betydligt mindre grad fortfarande gör.

Tiden har kommit för att för alltid ta död på Togliatti-kulten. Den antistalinistiska vänstern får inte avskräckas från detta huvudmål av argumentet, som Togliattis apologeter ofta framför, att varje attack på Togliatti är en attack på den italienska republik som steg fram ur motståndsrörelsen. En ståndpunkt vars undermening är att om man attackerar Togliatti är det detsamma som att alliera sig med nyfascister eller deras revisionistiska medlöpare, sådana som Renzo de Felice.² För det första, med försvaret av motståndets arv följer inte försvaret av en figur som, till skillnad från Luigi Longo och Pietro Secchia, inte spelade någon direkt roll i motståndet och som helt medvetet valde att återvända till södra och inte norra Italien 1944. För det andra ska man vara mycket uppmärksam på att en del av den forskning om Togliatti som genomförts i de nyligen öppnade ryska arkiven kan vara motiverade av gamla kalla-kriget-ståndpunkter, detta utan att avvisa eller ignorera värdefulla empiriska bevis som grävts fram av historiker som Aga-Rossi och Zaslavsky.³ Aga-Rossi och Zaslavsky må ha varit elever till De Felice, men deras hantering av dokumentära källor har en seriositet som deras lärare saknat sedan slutet av sin produktiva tid. Det framgick tydligt av ett, enligt mig, något mindre välbetänkt svar från Barbara Rossi i ett tidigare nummer av *Revolutionary History*⁴ att socialistiska historiker irriteras av deras tirader om totalitarism eller tacksägelsesånger till USA för att, som man påstår, ha räddat demokratin i världen efter 1945 (som om Pinochet och de

¹ Donald Sassoon, "Togliatti, Stalin, Hungary and the Tasks of Historians", och Tobias Abse, "Togliatti and 1956: A Response to Sassoon", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, volym 1, nr 1, maj 1999, sid 33-38 och sid 39-48.

² Denna undermening är explicit uttryckt i Luciano Canfora, *Togliatti e i dilemmi della politica*, Bari, 1989, speciellt sid 11-19.

³ Elena Aga-Rossi och Victor Zaslavsky, *Togliatti e Stalin: Il PCI e la politica estera staliniana negli archivi di Mosca*, Milan, 1997.

⁴ *Revolutionary History*, volym 7, nr 2, 1999, sid 285-98, speciellt hennes påstående att det "Aga-Rossis och Zaslavskys har att erbjuda hursomhelst tillhör en historieskrivarskola som länge varit diskrediterad, och detta reducerar kraftigt dess värde för historiker." (sid 298).

grekiska generalerna aldrig hade existerat⁵), de varken uppfinner eller manipulerar de första handskällor.

För att denna ganska polemiska inledning inte ska se ut som en attack på ett spöke, måste det påpekas att den enda aktuella och breda biografien om Togliatti, den som Aldo Agosti skrev 1996⁶, representerade en tillbakagång och inte ett framsteg, jämfört med Giorgio Boccas pionjärbok från 1973.⁷ Trots att Boccas bok skrevs av en journalist mindre än ett årtionde efter föremålets död och att författaren, som en icke-kommunistisk skribent saknat tillgång till arkivmaterial och därför tvingats basera sig på andra arbeten och ett stort antal muntliga vittnesmål av Togliattis samtida, så representerade den ett seriöst försök att gräva fram sanningen. Trots att Agostis arbete visar prov på de flesta verktyg för konventionell historisk forskning – även om en noggrann granskning visar att notskrivningen är något svagare än man kunnat förvänta sig i en slutgiltig biografi – och har pretentioner på objektivitet, så representerar det ett halsstarrigt och medvetet försök att rädda så mycket som möjligt av den gamla kommunistiska historieskrivningen.

Det är omöjligt att inom det utrymme som står till mitt förfogande behandla hela Palmiro Togliattis karriär, för att inte nämna hela den italienska kommunismens historia under hans politiska livstid. Det faktum att jag i denna essä kommer att anlägga ett ”historia från ovan”-perspektiv betyder inte att det inte finns utrymme för ”historia underifrån”, vilket bland andra Tom Behans arbete så tydligt har visat prov på.⁸ Det är inte heller min avsikt att hävda att PCI, när det väl hade blivit ett legalt massparti med djupa rötter i den italienska myllan, förblev opåverkat av det samhälle som det verkade i. Att PCI gradvis omvandlades från ett klart ortodoxt stalinistiskt parti till ett i grunden socialdemokratiskt långt före upplösningen 1991 – en omvandling som enligt min åsikt först tog fart efter Togliattis död, även om spänningen mellan Togliatti och Chrusjtjov, vars avstalinisering inte mötte Togliattis bifall,⁹ hade oavsedda konsekvenser – kan inte förnekas. Oavsett detta, är min utgångspunkt i denna artikel att Togliatti var en stalinistisk politiker, med största sannolikhet den mest betydande och intelligenstaste bland alla västeuropeiska stalinistiska politiker.

När jag säger att mitt mål är att krossa myten om Togliatti, menar jag inte att ifrågasätta hans betydelse som historisk person. Min strid gäller hans supporters uppfattning av hans betydelse som den faktiska grundaren av en speciell italiensk kommunism och att han var en tvivlande och halvhjärtad stalinist som gjorde sitt bästa för att skydda sina egna kamrater från den internationella stalinismen och i smyg förde vidare arvet från Gramsci. Togliatti var utan tvekan den mest betydande figuren inom 1900-talets italienska kommunism, eftersom han ledde PCI från Gramscis fängslande 1926 till sin död 1964. När det gäller praktisk politik, inte marxistisk teori, var Togliatti långt mer betydelsefull än Gramsci. Gramscis egen period som partiledare var mycket kort, ca två år 1924-26. I motsats till den stalinistiska mytologi som eurokommunisterna ständigt upprepar inför icke-italienska åhörare, var den förste ledaren för italienska kommunistpartiet inte Antonio Gramsci utan Amadeo Bordiga, och Gramsci var

⁵ Aga-Rossi och Zaslavsky, *Togliatti e Stalin*, sid 275-80, speciellt som hävdas på sidan 275, att “under seklets senaste halva har demokratins framsteg på världsnivå... varit ett resultat av USA:s ledarskap, av dess ekonomiska, teknologiska och militära styrka.”

⁶ Aldo Agosti, *Palmiro Togliatti*, Turin, 1996.

⁷ Giorgio Bocca, *Palmiro Togliatti*, Bari, 1973. Alla referenser i denna artikel gäller utgåvan i två volymer från 1977.

⁸ Tom Behan, *The Long-Awaited Moment: The Working Class and the Italian Communist Party in Milan, 1943-1948*, New York, 1997.

⁹ Se Abse, ”Togliatti and 1956: A Response to Sassoon”, särskilt sid 40-45.

starkt beroende av Komintern för att utmanövrera Bordiga 1924 – på konferensen i Como i mitten av maj 1924 upplevde Gramsci ett förnedrande nederlag då han misslyckades vinna över partiets ledande kadrer till den nya linje som hans nyligen formerade majoritet i centralkommittén antagit.

Det faktum att Togliatti kunde glädjas åt en så lång och, i sina egna ögon, framgångsrik politisk karriär, betyder inte att Togliatti verkligen var ”*Il Migliore*”, den främste bland kamrater, som kulten alltid har hävdad. Långt därifrån. Som datumen ovan tydligt visar sammanföll hans tid som ledande figur i den internationella kommunistiska rörelsen med Stalins terrorvälde. För att använda en gammal kliché, var inte detta en tillfällighet. När jag ger Togliatti benämningen stalinist är min avsikt att belägga det både som adjektiv och substantiv. Då Togliattis stalinism kommer att diskuteras i resten av artikeln, vill jag här passa på att försvara min karakterisering av Togliatti som en professionell politiker snarare än en professionell revolutionär, som Lenin eller Trotskij.

Togliatti stod inte, förutom kanske under ett par år i början av sin karriär, under inflytande av Gramsci eller Bordiga, vilken var en verklig revolutionär. Djupet i hans engagemang för revolutionär politik kan även under dessa tidiga år ifrågasättas när man betraktar det i ljuset av hans agerande under efterspelet till fascisternas massaker på vänstern i Turin i december 1922, en period då Gramsci var i Moskva och Bordiga satt i fängelse. Som Bocca retoriskt frågar: Var han sjuk från december 1922 till april 1923?¹⁰ Togliattis syster berättade för Bocca att Togliatti återvände till familjens hem efter massakern i december 1922, till glädje för deras mor, en trogen katolik som aldrig hade någon sympati för sonens inblandning i vänsterpolitik. Hon förklarade att han inte var sjuk, att han mer eller mindre hade gett upp politiken och att han hade bett modern att gå till universitetet och på hans vägnar fråga om han kunde få återuppta sina oavslutade filosofistudier.¹¹ Terracini, som nu fungerade som partiets verkliga ledare, gjorde förgäves flera privata och indirekta försök att få tillbaka Togliatti till en aktiv roll i partiet, men kände sig till slut tvingad att gå till *Avanti*, de hatade socialisternas ännu legala dagstidning, och begära att de publicerade en kommuniké med lydelsen: ”Kamrat Togliatti inbjuds att omedelbart sätta sig i direkt förbindelser med partiets exekutivkommitté”.¹² Togliatti förlät aldrig riktigt Terracini för denna offentliga förnedring, och han var alltid snabb att använda sanktioner mot Terracini när denne under senare år opponerade sig mot den stalinistiska linjen i olika frågor. Mest noterbart är att Terracini uteslöts ur partiet 1939 för att han motsatte sig nazi-Sovjet-pakten, och att han släpptes in på nytt först 1945, inte 1941. Camilla Ravera, en annan ledande figur i partiet på 20-talet, kommenterade Togliattis beteende i början av 1923: ”För Togliatti var politik en regeringskonst, inte revolutionär militans.”¹³

När jag säger att Togliatti inte var en genuin revolutionär, menar jag inte bara att han som stalinist spelade en objektivt kontrarevolutionär roll, även om detta säkert var fallet i de två revolutionära eller förrevolutionära situationer som han ingrep i efter 1919-20, nämligen Spanien mellan 1936 och 1939 och Italien mellan 1944 och 1948, utan också att han aldrig, åtminstone efter *biennio rosso*, var attraherad av idén om revolution på samma sätt som den mer naive stalinisten Pietro Secchia klart var i december 1947 och juli 1948, för att bara citera

¹⁰ Bocca, *Palmiro Togliatti*, volym 1, sid 78.

¹¹ Togliatti hade gjort klart sin grundkurs.

¹² Bocca, *Palmiro Togliatti*, volym 1, sid 80.

¹³ Ibid, sid 81.

två källor.¹⁴ Med tanke på den betydelse som Första världskriget hade för att skilja revolutionärer från reformister inom arbetarrörelsen i Europa, är det i detta sammanhang klart intressant att Togliatti inte var någon revolutionär defaitist, eller ens pacifist, under något stadium av Första världskriget.

Medan Gramscis egen roll under Interventionskrisen 1914-15 var, milt sagt, vacklande, gick Togliatti betydligt längre och blev en konsekvent interventionist som till slut frivilligt anmälde sig till krigstjänst. Hans närsynthet medförde att han 1915 bara fick tjänstgöra i Röda Korset, men en regeländring 1916 tillät honom att gå med i armén, där han blev kvar till 1918. Alla bevis tyder på att Togliatti lämnade Socialistpartiet under krigstiden.¹⁵ Det är kanske lika betecknande att Togliatti under perioden 1926-29, när han inte längre stod under Gramscis inflytande men inte definitivt hade knäböjt för Stalin, då han vägrade att vidarebefordra Gramscis brev från oktober 1926 till Sovjetunionens Kommunistiska Partis centralkommitté, var en Bucharin-anhängare. Han anslöt sig till det som verkade vara den mest gradualistiska och moderata varianten av bolsjevism.

Efter att ha lagt fram några fakta som pekar på att Togliatti i sin grundläggande inställning mer var en professionell politiker än en kommunistisk revolutionär, vill jag raskt återvända till hans stalinism, just därför att även om en del av det material som jag redan presenterat underminerar hans revolutionära trovärdighet, så kan det ha haft som sidoeffekt att antyda att han var en konsekvent förespråkare för en speciell italiensk nationell och fredlig väg till socialism; med andra ord, kan jag omedvetet ha stärkt just det intryck som merparten av hans senare apologeter önskar befästa. Med tanke på det begränsade utrymmet ska jag begränsa mig till två episoder under hans karriär, hans roll i Spanien mellan 1936 och 1939 och hans roll som regissör av *svolta di Salerno*, vändningen i Salerno 1944.

Togliatti under spanska inbördeskriget

En undersökning av Togliattis roll i Spanien är central för varje bedömning av djupet i hans stalinism, och det sprider också en hel del ljus över hans beteende i Italien mellan 1944 och 1948. En del av Togliattis agerande i Moskva under 30-talet kan kanske hans anhängare betrakta som att det skedde under påtryckningar, och hans beredvillighet att anklaga och även fördöma andra under Stalins terrorår i Sovjet – som de polska kommunisterna – ursäktas som att det krävdes för hans självbevarelse eller, i några versioner, för att hålla samman det italienska partiet. Fallet med Spanien är annorlunda på så sätt att Togliatti som västeuropé hade ett eget skäl till att stödja kampen för politisk frihet, ställa sig i ledningen och ge order till andra.

Många har beskrivit Togliatti som den ledande kommunisten i Spanien under inbördeskriget. Alexander Orlov, som var chef för NKVD i Spanien från september 1936 tills han flydde i juli 1938, gjorde följande uttalande i sitt vittnesmål inför USA:s senats subkommitté för den interna säkerheten i februari 1957: ”Palmiro Togliatti var också i Spanien... med mig, och han var god vän till mig sedan en tid. Han styrde det spanska kommunistpartiet och de spanska

¹⁴ För Secchias kombination av stalinism och revolutionära förhoppningar, se Miriam Mafai, *L'uomo che sognava la lotta inmata*, Milan, 1984. Aga-Rossi och Zaslavsky, *Togliatti e Stalin*, sid 296-300, innehåller en fascinerande återgivning av en diskussion mellan Stalin och Secchia den 14 december 1947 i vilken Stalin instämmer i Togliattis bedömning av situationen i Italien och and avråder Secchia från att organisera en folkresning.

¹⁵ Bocca, *Palmiro Togliatti*, volym 1, sid 17-18, 29. Vissa menar att han inte ens var medlem 1914, trots att han upprepat hävdar så. Fascisterna brände Turin-socialisternas arkiv den 18 december 1922, så frågan kan inte avgöras av dokumentära bevis.

kommunistiska militära styrkorna på Moskvas vägnar.”¹⁶ Den spanske kommunistiske milisledaren Valentín González, mer känd som El Campesino, som flydde från Sovjetunionen efter Andra Världskriget, skrev 1952: ”Under spanska inbördeskriget var den man som i realiteten styrde kommunistpartiet ’Alfonso’, den berömde Palmiro Togliatti, en av toppfigurerna i Komintern.... José Díaz och hela politbyrån gjorde inget annat än utförde hans direktiv.”¹⁷

För den som inte godtar omdömena från Orlov med argumentet att han nog var alltför påverkad av amerikanerna, eller att El Campesino, ”i alla avseenden en illitterat”,¹⁸ var alltför lättpåverkad i sina bedömningar av Julián Gorkin, den POUM-ledare som hjälpte honom att skriva sina memoarer, måste man understryka att liknande uppfattningar om Togliattis centrala roll har uttryckts av flera som inte bröt med Moskva. Exempelvis hävdade den berömde spanske kommunistiske milisledaren Enrique Lister, som förblev en benhård supporter till Sovjetunionen, 1977: ”Han var den delegat för Kommunistiska Internationalen i Spanien som hela politbyrån lydde utan att knysta.”¹⁹ Den amerikanske kommunisten John Gates, chefskommissarie för Femtonde brigaden 1938, påstod i ett opublicerat manuskript om Internationella brigaderna att ”Togliatti var den kommunist som hade störst makt i Spanien. Han hade ansvar för de spanska kommunisternas hela politik... Det spanska kommunistpartiets oerhörda tillväxt efter den fascistiska revolten måste till stor del tillräknas hans vägledning och ledarskap... Togliatti var en strålande taktiker, förmodligen den mest framstående i den kommunistiska världen.”²⁰ Santiago Carrillo, som var den ledande i kommunistiska ungdomsrörelsen under inbördeskriget, skrev 1971, när han var sekreterare för PCE i exil, att Togliatti ”var en ovärderlig rådgivare och, för många av oss som var unga och oerfarna, en verklig *maestro*.”²¹ Fernando Claudín, som var samtida med Carrillo och som hade en ledande roll i PCE under tre decennier innan han uteslöts 1965, skrev 1970: ”Togliatti spelade en mycket viktig roll i den politiska vägledningen och t o m den praktiska ledningen av PCE under inbördeskriget. Tillsammans med honom var bulgaren Stepanov, ungraren Gerö, argentinaren Codovilla, och naturligtvis de höga sovjetiska militära och politiska ’rådgivarna’.”²² – ett uttalande som implicit ger Togliatti överhöghet för alla andra utländska kommunister i Spanien.

Vid sidan av dessa vittnesmål från kommunister och exkommunister har vi Justo Martínez Amutios minnen. Amutio var socialistisk ståthållare i Albacete, huvudsätet för Internationella brigaderna, och hade personligen med Togliatti att göra. I sina memoarer som publicerades 1974 skriver han:

Han var den skickligaste av alla de agenter som Stalin sände och den som i realiteten styrde kommunistpartiets politik ända till slutet av kriget. Jag betraktade honom... överlägsen Stepanov både i fråga om intellekt och förmåga... Kominterns politiska agerande inom de Internationella brigaderna kontrollerades helt av denne man, som tillsammans med Stepanov planerade kommunistpartiets inhemska och militära politik... Han hade för vana att ställa frågor hövligt, insistera på detaljer och genom olika kanaler lära känna den personliga karaktären hos de mest

¹⁶ Burnett Bolloten, *The Spanish Civil War: Revolution and Counter-Revolution*, London, 1991, sid 133. [Delar av boken finns översatt till svenska på marxistarkivet: [Spanska inbördeskriget: Revolution och kontrarevolution](#)]

¹⁷ Ibid, sid 788.

¹⁸ Ibid, sid 810

¹⁹ Ibid. sid 133

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid, sid 134

²² Fernando Claudín, *Krisen i den kommunistiska rörelsen*, 1979 Bokförlaget Röda Rummet och Förlaget Barrikaden, 1979, kapitel 4, not 133. [boken finns på marxistarkiv.se]

[Citat enl. sv. övers.: Krisen i den kommunistiska rörelsen, Röda Rummet 1979, not 133]

prominenta politiska och militära personer och ur samtalen filtrera ut deras ståndpunkter. Men ingen kunde genom hans gester eller ansiktsuttryck avgöra... vad han tänkte eller kände.²³

Även om en tvivelaktig brittisk historiker nyligen har försökt minimera Togliattis och Kominterns inflytande över PCE under inbördeskriget²⁴, är den fråga som gett upphov till långa och bittra dispyter inte Togliattis inflytande i Spanien, utan datumet för hans ankomst dit. Den officiella versionen, som först fördes fram i en helgonförklarande auktoriserad biografi under Togliattis livstid, säger att Togliatti anlände i juli 1937 – med andra ord, efter majhändelserna i Barcelona, mordet på POUM-ledaren Andrés Nin och de framgångsrika kommunistiska manövrerna för att avlägsna vänstersocialisten Largo Caballero från premiärministerposten.²⁵ Togliattis första seriösa biografiskrivare, den distingerade italienske journalisten Giorgio Bocca²⁶, instämde inte i denna version.

Kontroversen om datumet för Togliattis ankomst till Spanien hade startat redan under Togliattis livstid som ett resultat av att Jesus Hernández memoarer blev kända för den italienska publiken. Hernández var en ledande figur i spanska kommunistpartiet under inbördeskriget och en av två kommunistiska ministrarna i både Caballeros regering och den första Negrín-regeringen.²⁷ Som Julián Gorkin, en POUM-ledare som överlevde inbördeskriget, förklarade i ett brev till Bolloten: ”Palmiro Togliatti fick sina vänner, paret Ferrara, till att skriva den där biografien efter att jag hade fördömt honom för hans roll i Spanien vid ett möte i Rom och fått den inflytelserika tidningen *Il Messagero* att publicera långa utdrag ur Jesus Hernández bok.”²⁸

Boccas uppfattning vilar inte bara på hans tilltro till Hernández kontroversiella memoarer, något som jag i sinom tid ska återvända till. Bocca lutar sig också mot vittnesmål från Scoccimarro, en betydelsefull person i PCI:s tidiga ledning. Bocca citerar Scoccimarro när han säger om Togliatti att ”han var i Spanien under kriget och också före”.²⁹ Han hävdar att flera detaljer i Togliattis artiklar och essäer om Spanien också visar detta och citerar olika texter från 1934 och framåt. Och mer därtill, Bocca citerar ett samtal med Scoccimarro i vilket han korsförhör honom om den fundamentala frågan: Var han redan i Spanien -36 eller kom han dit -37? Och Scoccimarro svarar: ”Han var där -36. Jag är helt säker på det.”³⁰ Svagheten med Scoccimarro som källa är att han inte själv var i Spanien mellan 1936 och 1939 utan då satt i ett fascistiskt fängelse i Italien, så hans minnen bör ha varit baserade på samtal med

²³ Bolloten, *Spanish Civil War*, sid 134.

²⁴ Tim Rees, ”The Highpoint of Comintern Influence? The Communist Party and the Civil War in Spain”, i Tim Rees och Andrew Thorpe (red.), *International Communism and the Communist International 1919-43*, Manchester, 1998, sid 143-67. Man kan anta att denne författare är mer motiverad av den vanliga trista akademiska apolitiska böjelsen för revisionism för dess egen sak än någon dold pro-PCI-agenda som Sassoon-Hobsbawm-Agosti-Spriano, men han verkar helt sakna förståelse för hur stalinistiska partier fungerade; ett särdeles roande exempel på den surrealistiska värld som Rees bebor är detta skrattretande påstående: ”Speciellt har beslutsfattandet i centralkommittén blivit mer öppet och kollektivt efter att de spanska ledarna påverkats av Togliattis sympatiska inställning efter Dimitrovs påbud om att ’varken begränsa eller på något sätt kväva initiativen från eller personligheten hos de spanska ledarna’.” (Ibid, sid 157)

Med tanke på hur motvilligt Togliatti accepterade ett kollektivt beslutsfattande i PCI under de sista åren av hans liv, saknar beskrivningen av en så osjälvisk hållning mot hans spanska kamrater trovärdighet. Jag ska senare i denna artikel ge specifika exempel på spanska kommunistiska tal och dokument som Togliatti medverkat till och som kommer att tillbakavisa Rees bisarra teori.

²⁵ Maurizio och Marcella Ferrara, *Conversando con Togliatti*, Rom 1953.

²⁶ Bocca, *Palmiro Togliatti*.

²⁷ Jesus Hernández, *Yo fui un ministro de Stalin*, Mexico City, 1953.

²⁸ Bolloten, *Spanish Civil War*, sid 365.

²⁹ Bocca, *Palmiro Togliatti*; volym 1, sid 286.

³⁰ Ibid.

andra PCI-ledare. Bocca namnger de tre ledande italienska kommunister som var närvarande i Spanien och som backat upp Togliattis förnekande: Vittorio Vidali, Luigi Longo och Longos hustru Teresa Noce.³¹ Så sent som 1988 hävdade Paolo Spriano, PCI:s officiella historieförskrivare, att ”alla italienska kommunistiska ledare som var i Spanien 1936 har vittnat om att Togliatti anlände dit först under sommaren 1937”,³² som om detta definitivt skulle motbevisa vad Hernández påstått, men var senare klipsk nog att inte nämna dessa ledares namn. Då trion i fråga bestod av Vidali, en lömsk figur som många ansett vara direkt inblandad i mordet på Nin,³³ Longo, Togliattis efterträdare som partiledare, och Longos hustru, måste den självklara reaktionen, som Bocca inte tyckte han behövde sätta på pränt, vara: ”De skulle säga just så, eller hur?” Dessutom gör Bocca, vars biografi innehåller många bevis på Togliattis oärliga redogörelser för olika stadier av sitt liv, några specifika anmärkningar om Togliattis trovärdighet i fråga om hans tid i Spanien. Han visar att Togliattis kommentarer 1931 till sina biografier, paret Ferraras, då han i hårda ordalag kritiserar de spanska kommunisternas infantila och sekteristiska inställning 1931, inte är trovärdiga med tanke på hans egen okritiska uppslutning kring Tredje perioden-linjen vid den tiden, och att hans svar i maj 1962 på Hugh Thomas bok om spanska inbördeskriget var oärligt.³⁴

Förutom att resa frågor om Togliattis trovärdighet, behandlar Bocca kommunisternas försök att diskreditera Hernández genom personligt förtal. De citerade påståendet från Francisco Antón, La Pasionarias älskare och långvarig spansk kommunistledare, att ”Hernández uppfann Togliattis närvaro i Madrid under krigets första månader på inrådan av hans finansiärer från CIA för att visa att det spanska partiet var styrt av Komintern.”³⁵ Bocca besvarar detta övertygande med att då kommunistiska källor inte försöker förneka närvaron av de andra fyra utländska kommunisterna som Hernández räknat upp – argentinaren Codovilla, bulgaren Stepanov, ungraren Gerö och fransmannen Duclos – vid det aktuella mötet, skulle det vara överflödigt och poänglöst att lägga till Togliatti till listan för att visa att PCE tog order från Moskva, vilket Antón hävdade var Hernández och hans påstådda CIA-kontrollanters avsikt.

Att krossa Hernández trovärdighet har alltid varit ett viktigt mål för pro-Togliatti-skribenter, eftersom inga intelligenta forskare på allvar skulle få för sig att Togliatti alltid talade sanning om sitt eget förflutna, oavsett hur frenetiskt de offentligt må hävda motsatsen av politiska skäl. Spriano, vars intelligens och idoghet ingen skulle drömma om att ifrågasätta, men vars hela karriär vilade på ett privilegierat förhållande till PCI, grep följaktligen varje tillfälle att diskreditera Hernández som källa.

För det första citerar han Hugh Thomas och Gabriel Jacksons negativa uppfattningar om Hernández bok³⁶ – poängen här är inte huruvida de har speciellt övertygande argument för

³¹ Ibid, sid 285.

³² Paolo Spriano, *Togliatti: Segretario dell' Internazionale*, Milano 1988, sid 216.

³³ Bocca säger att Vidali, som lånade honom Hernández' böcker, sade: ”De är läsvärda, trots att han gick över till andra sidan.” (Bocca, *Palmiro Togliatti*, volym 2, sid 706) Detta ger knappast någon tyngd till Vidalis förnekanden. Vidali, liksom Scoccimarro, betraktade till slut Togliatti som en som hade förrätt arvet av Stalin, så han kanske medvetet sådde tvivel i Boccas sinne.

³⁴ Bocca, *Palmiro Togliatti*; volym 1, sid 282, 287.

³⁵ Ibid, sid 286.

³⁶ Även om Thomas beskriver boken som ”detta otrevliga arbete av den ledande kommunistiska renegaten från Spanien.” (Hugh Thomas, *The Spanish Civil War*, Harmondsworth, 1968, sid 285), använder han den ofta, som Spriano motvilligt meddelar utan att påpeka att Thomas accepterar Hernández' uppfattning om Togliattis tidiga ankomst. [Den ovan citerade anmärkningen av Thomas finns inte med i senare upplagor av boken – i den till svenska översatta tredje upplagan (1977) står i stället följande: ”Hernández och Castro Delgado lämnade båda till slut (kommunist)partiet, och båda skrev böcker som var tillräckligt illvilliga för att snabbt publiceras i det

sina uppfattningar, utan att en är engelsman, den andre amerikan och ingen av dem är, eller har varit, kommunist.

För det andra citerar Spriano med gillande en negativ beskrivning av Hernández i en bok som POUM-ledaren Julián Gorkin skrev 1941, då den förre fortfarande var stalinist, en beskrivning vars giftiga ton knappast är överraskande med tanke på att Gorkin befann sig i Mexico där Trotskij nyligen hade mördats av en stalinistisk agent.

För det tredje attackerar Spriano, i en fotnot, Gorkin för att använda Hernández bok från 1953 som källa för påståendet att Togliatti for till Sovjets ambassad i Madrid för att ta reda på vad GPU hade gjort med Nin. Varför Spriano skulle betrakta Gorkin, som han måste ha sett som trotskist, som en mycket trovärdig källa 1941 men fullständigt otillförlitlig senare, har aldrig klarlagts och smakar ren och skär opportunist. Spriano visar inte heller någon tvekan att förvränga omständigheterna kring Hernández brytning med PCE, när han säger att Hernández lämnade kommunistpartiet ”med buller och bång” när han kom till Mexico efter Andra världskriget, när sanningen är att han uteslöts 1944.³⁷ Kanske det mest lysande exemplet på den ändlösa kommunistiska kampanjen för att diskreditera Hernández tillhandahålls av Bolloten, när han återger följande passage ur ett arbete av Amaro del Rosal som gavs ut 1977: ”Under en tågresa från Prag till Warszawa informerade Vicente Uribe mig i detalj om vissa egenskaper hos Jesus Hernández: han utnyttjade kvinnor, var professionell dagdrivare och snattade ur kollektbössor i kyrkorna.”³⁸ Det är onödigt att påtala att Uribe och andra ledande spanska kommunister aldrig har förklarat varför de med tanke på en sådan bakgrund gav Hernández en ledande roll i partiet.

Aldo Agostis nyutkomna biografi backar som väntat upp Spriano gentemot Bocca i frågan om Togliattis närvaro i Spanien, och ger den oinformerade läsaren intrycket att ha definitivt har tillbakavisat en journalists ärekränkning. Agostis angelägenhet att visa att han utnyttjar nya källor, okända för andra biografer, får honom att underminera den mark han står på. Agosti medger att italienska diplomatiska och poliskällor visar att Togliatti reste till Spanien mellan maj och september 1936. Ett dokument som kommer från det italienska konsulatet i Berlin ger ett exakt datum för ett möte som kommunistpartiet höll i Madrid – 29 augusti 1936. Agosti tillkännager att Togliatti inte deltog i Kominterns sekretariats möten i Moskva vare sig den 20 eller 27 augusti, men påpekar att han med säkerhet var i Moskva för ett möte den 5 september.³⁹ Det som Agosti medvetet inte väljer att informera oss om är att datumet i det italienska diplomatdokumentet passar perfekt med det datum då man påstått att Hernández hade sitt första möte med Togliatti; Hernández gav inte något datum, men Bocca hade ur information i texterna fått fram att det måste ha ägt rum någon gång mellan den 27 och 31 augusti 1936.⁴⁰

Bolloten förser oss med några ytterligare bevis, oberoende av Hernández vittnesmål, för Togliattis närvaro i Spanien före sommaren 1937. Den första av dessa källor, som under andra omständigheter inte skulle vara den mest betydande eller vederhäftiga, är ingen mindre än en auktoritet som den spanske kommunistiske författaren till förordet till Palmiro Togliattis *Escritos políticos*, publicerad i Mexico City 1971, innan ickekommunisten Bocca hade skrivit

nationalistiska Spanien.” – *Red anm*]

³⁷ Paolo Spriano, *Togliatti: Segretario dell' Internazionale*, Milano 1988, sid 95; Bolloten, *Spanish Civil War*, sid 785.

³⁸ Bolloten, *Spanish Civil War*, sid 786.

³⁹ Agosti, *Palmiro Togliatti*, sid 590. Denna guldklimp är undanstoppad i källanvisningarna; den akademiske historikern Agosti använder inte, till skillnad från journalisten Bocca, korrekta fotnoter.

⁴⁰ Bocca, *Palmiro Togliatti*, volym 1, sid 285.

något kätterskt som Spriano eller Agosti måste tillbakavisa. Bolloten sammanfattar vad Adolfo Sanchez Vázquez' hävdad i sitt förord: ”Togliatti var i Spanien som Kominterns delegat under ’praktisk taget’ hela konflikten ’från 1936 till 1939’.”⁴¹

Bollotens andra källa är Amutio, den socialistiske ståthållaren i Albacete, Internationella brigadernas huvudsäte, vars uppfattning om Togliatti vi redovisat tidigare. Han bekräftade 1974 att Togliatti befann sig i Spanien från september 1936 och han mindes ett samtal med honom i december 1936, under vilket Togliatti försökte få honom att delta i ”bestrafningen” av grupperna med ”spioner och oönskade”. Ett samtal som, om det är sant, visar bredden av Togliattis dagliga ansvarighet för den stalinistiska repressionen mot den olikänkande vänstern i Spanien.⁴²

Med denna radda bevis för Togliattis tidiga ankomst till Spanien blir det lite svårt att acceptera E H Carrs och Tim Rees tveklösa försäkran om att Togliatti inte var i Spanien före juli 1937, något som under inga omständigheter bör tillåtas stelna till en ny ortodoxi i likhet med Togliatti-Spriano-Agostis linje i Italien. Till Carrs försvar kan man framhålla att *The Comintern and the Spanish Civil War*⁴³ var ett sista arbete av en döende man vars intresse för Komintern kom ur en djup kunskap om rysk, inte spansk, historia och som inte hade läst de tidiga versionerna av Bollotens bok⁴⁴ – vars existens han kanske var omedveten om. Inte heller dyker Boccas biografi upp i fotnoterna.⁴⁵ Rees fullständigt övermodiga hantering av bevis är betydligt mer klandervärd – här har vi att göra med en historiker i sin blomma, en hispanolog, och en som har läst Bolloten.⁴⁶

⁴¹ Bolloten, *Spanish Civil War*, sid 364.

⁴² Ibid.

⁴³ EH Carr, *The Comintern and the Spanish Civil War*, London, 1984.

⁴⁴ Burnett Bolloten, *The Grand Camouflage: The Spanish Civil War and Revolution 1936-39*, New York, 1961; Burnett Bolloten, *The Spanish Revolution: The Left and the Struggle for Power during the Civil War*, Chapel Hill, 1979.

⁴⁵ Att Carrs uppfattning om datumet för Togliattis ankomst till Spanien enbart är grundad på Togliatti och Spriano framgår ur detta citat ur Carr (sid 39): ”Hernández nämner Togliatti bland de närvarande. Men, som Togliatti själv visat, kom han inte till Spanien förrän i juli 1937, och andra källor ger honom fullständigt stöd.” Den enda referens som ges till andra bevis är ”P Spriano, *Storia del Partito Comunista Italiano*, volym 3 (1970), 215”. Därför kan man med rätta kritisera både Carr och hans forskningsassistent Tamara Deutscher för en mycket inkonsekvent hantering av källorna. T.ex. att de, när det gällde ett dokument som sändes ut i PCE:s centralkommittés namn, daterat den 10 mars 1939 och som manade till att upphöra med motståndet, accepterade Claudíns brev den 6 mars 1983 till Tamara Deutscher som bevis för att detta dokument verkligen var skrivet av Togliatti, och inte det från Togliatti och Spriano, vilka ju var angelägna att avfärda brevet. Carrs kommentar i texten att ”*Det kringelkrokiga argumenterandet* var karakteristiskt för Togliattis penna”, eller hans fotnot i vilken han säger ”de som direkt tillskriver Togliatti det är fientliga och otillförlitliga källor”. Sprianos försynta anmärkning att Togliatti och Checa sände ut en appell de 10 mars ”för att vinna några dagars respit” (sid 78), stämmer inte med hans tidigare presentation av denna duo som ofelbar förebild för ärlighet då deras ord stod mot Hernández’.

⁴⁶ Rees tillgriper cirkelresonemanget att Hernández' vittnesmål vid ett tillfälle är ”klart suspekt” och vid ett annat ”suspekt” eftersom han anger Togliatti som mötesdeltagare (Rees, *The Highpoint of Comintern Influence?*, sid 165, 166). Rees citerar Carrs *The Comintern and the Spanish Civil War* som bidragande och övertygande auktoritet i frågan och deklarerar högdraget: ”För en utomordentlig aktuell beskrivning av Togliattis förhållande till PCE under kriget, se A Agosti, *Togliatti* (Turin, 1996), sid 225-43.” (Rees, sid 166)

I korthet, Rees verkar inte ha studerat Bocca's biografi med dess vittnesmål från Scoccimarro eller ha lagt märke till att Bollotens källor för hans övertygelse om Togliattis tidiga ankomst till Spanien inkluderar Martínez Amutio och Sanchez Vázquez, och att det de hävdar på inget sätt har med frågan om Hernández' trovärdighet att göra.

En nyligen publicerad samling dokument från Moskva-arkiven⁴⁷ förser oss förmodligen med helt säkra bevis för Togliattis ankomst till Spanien hösten 1936. Märkligt nog sprider inte redaktörerna Radosh, Habeck och Sevostianov, vars introduktion och överbryggande passager delvis är mycket polemiska, inte mer ljus över denna fråga. De åberopar François Furet och *Kommunismens svarta bok* [sv. uppl. 1999 – Red], men refererar inte direkt till någon spanskspråkig andrahandstext om inbördeskriget. Vid några tillfällen drar de också slutsatser som går längre än vad en mer ärlig läsning av deras egna dokument skulle medge som rimliga, även för en stenhård antistalinist som jag själv. Till exempel:

Komintern, som redan hade representanter som Codovilla på plats innan kriget bröt ut, sände också dussintals av sitt eget folk för att hjälpa republikanerna. Bland dessa fanns män som André Marty (som organiserad Internationella brigaderna) och Palmiro Togliatti, den italienske kommunistledaren. Inom ett par månader kom Internationella brigaderna att ha Komintern- eller Röda armé-officerare som kommandörer.⁴⁸

Detta kan verka tyda på att Togliatti var med i den första vågen av Komintern-apparatjiks som sändes till Spanien 1936, men man misslyckas med att befästa påståendet, huvudsakligen, kan man misstänka, för att redaktörerna inte är medvetna om hur kontroversiellt det är. Detta verkar vara den mest logiska förklaringen till att de inte refererar till det i sina ganska uttömmande kommentarer⁴⁹ till det mycket långa ”Document 60”,⁵⁰ tveklöst det mest innehållsrika av de 81 dokument som volymen innehåller. Document 60 skrevs den 14 december 1937 av ”M Fred”, mest känd i Spanien som ”general Emilio Kleber”, vars rätta namn var Moshe Zalmanovitj eller Manfred Stern, född i Bukarest och som hade slagits för de röda i det ryska inbördeskriget och sedan blivit stabsofficer i den sovjetiska armén. Dokumentet, en rapport till Sovjets militära underrättelsetjänst ”om uppdrag i Spanien”, skriven på Manuilskijs anmodan, var märkt ”Topp hemligt” och helt klart inte avsett för publicering. Med tanke på de konspirationsteorier som ofta omger dokument som kommer från militär underrättelsetjänst måste det, eftersom dokumentet inte kom fram före Sovjets kollaps, understrykas att det absolut inte verkar finnas något skäl för att tro att det av något okänt motiv skulle ha förfalskats i efterhand av någon inom underrättelsetjänsten. Författaren, som försvann i malströmmen av utrensningar 1938,⁵¹ skrev redogörelsen som ett desperat försök att försvara sig mot en mängd anklagelser som framförts av olika ryska och utländska kommunister, inklusive ”kamrat Gallo” (Lugi Longo), och som ledde till att han återkallades från Spanien i slutet av 1937.⁵² Han borde inte ha något rimligt motiv för att hitta på att Togliatti var närvarande i Spanien 1936; med tanke på Togliattis nära band med Sterns uppenbara fiende Longo och dennes ovänliga avskedsanmärkning till Stern, ”du har också skuld i en del”,⁵³ skulle varje falskt påstående ha slagit tillbaka på Stern, och hur som helst skulle den sovjetiska militära underrättelsetjänsten utan tvekan ha känt till vilka ledande Komintern-agenter som vid varje speciellt tillfälle hade sänts till Spanien. I Sterns avsnitt ”september-oktober 1936” refererar han till Togliatti som ”kamrat Alfred”, men i ett senare avsnitt som handlar om juni-oktober 1937 använder han Togliattis andra, mer vanliga alias ”Ercoli”. Dessa tidiga passager om

⁴⁷ Ronald Radosh, Mary R Habeck och Grigory Sevostianov (red.), *Spain Betrayed: The Soviet Union and the Spanish Civil War*, New Haven och London, 2001.

⁴⁸ Ibid, sid 22.

⁴⁹ Ibid, sid 295-368.

⁵⁰ Ibid, sid 267-70.

⁵¹ Ibid, sid 269.

⁵² Dokumentet verkar antyda att han gav sig av i oktober, men redaktörens kommentar på sidan 267 säger ”december 1937”.

⁵³ Ibid, sid 368.

Togliatti innehåller mycket fakta: ”Kamrat Alfred från Komintern anlände, och efter en tid också den tyske kamrat vars täcknamn var Gómez. Kamrat Alfred började arbeta vid CC med personalfrågor”, och ”tillsammans med kamrat Alfred och Checa, politbyråmedlemmen, fördelade vi arbeten till nya kamrater som kommit utifrån...”⁵⁴ Och han verkar inte göra någon stor sak av Togliatti, vilket stärker trovärdigheten.

Ett annat dokument i samlingen, ”Dokument 43”⁵⁵ kan möjligen ha direkt betydelse för det centrala temat i denna essä. Detta dokument, daterat den 11 maj 1937 och märkt ”Topp-hemligt”, hade sänts till Dimitrov och Manuilskij av en av Kominterns representanter i Spanien. Redaktörerna misstänker att dess författare ”möjligen är Codovilla”.⁵⁶ Titeln på dokumentet är ”Informationsbrev från en medlem i CPI:s CC med supplementär information om den aktuella politiska situationen i Spanien”.⁵⁷ CC betyder naturligtvis centralkommittén. Förkortningen CPI förklaras inte av redaktörerna. Utan att se det ryska originalet är det omöjligt att avgöra om ett typografiskt fel kan ha insmugit sig under översättningen, renskrivningen eller i tryckprocessen. Om vi antar att bokstäverna är korrekta, måste man tolka dem som att de står för ett kommunistparti i ett land som börjar på ”I”, vilket uppenbarligen utesluter Codovillas Argentina.⁵⁸ Jag har aldrig stött på någon uppgift om att Komintern hade någon agent från Irland eller Indien i Spanien, så jag är böjd att anta att författaren är från Italien, och även om det möjligen kunde ha varit Longo eller Vidali, kunde ingen stått Dimitri närmare än Togliatti. Dokumentet är ett förfärande grymt stalinistiskt verk, fullt av blodtörstig paranoid retorik riktad mot POUM, de mer principfasta anarkisterna och Caballeros grupp inom socialistpartiet, i efterdyningarna av Majdagarna i Barcelona. Den mest blodtörstiga passagen lyder:

Bland folket växer en oerhörd fientlighet mot trotskisterna. Massorna kräver kraftfulla och skoningslösa bestraffningar. Detta är vad massor av människor i hela Spanien, Katalonien och Barcelona kräver. De kräver fullständig avvapning, arrestering av ledarna och *upprättandet av en särskild militär tribunal för trotskisterna!*⁵⁹

Om inte någon lägger fram en bättre förklaring till dokumentets ursprung, kan man undra om inte detta kan vara Palmiro Togliattis dödsförklaring mot Andrés Nin.

När vi nu, i motsats till mantrat som i oändlighet upprepas av Spriano, Agosti och deras lärjungar, visat att det finns ett *prima facie* för att Togliatti var i Spanien före juli 1937, är det dags att övergå till frågan om vad Togliatti gjorde där. Innan vi citerar Hernández, som ger den mest detaljerade och välgrundade beskrivning av Togliattis verksamhet, är det kanske mer lämpligt att citera Claudín, som uteslöts ur det spanska kommunistpartiet 1965, inte 1944, och som ingen har anklagat för att arbeta för CIA. Som bör ha framgått ur det vi återgett tidigare i essän, tilldelar Claudín Togliatti ”en roll av största betydelse” i ”den praktiska ledningen av PCE under inbördeskriget”, men ger aldrig ett explicit datum för hans ankomst. Claudín betecknar en rapport av PCE:s ledare Díaz till centralkommitténs plenum den 5 till 8 mars 1937 som ”en rapport som José Díaz *uppläste*, men som i sina huvuddrag utarbetats av de

⁵⁴ Båda citaten tagna från *ibid*, sid 296.

⁵⁵ *Ibid*, sid 195-204.

⁵⁶ *Ibid*, sid 175.

⁵⁷ *Ibid*, sid 195.

⁵⁸ Codovilla var född i Italien, gick med i italienska Socialistpartiet 1911 och flyttade till Argentina 1912. Han gick med i Socialistpartiet där och blev en av grundarna till argentinska kommunistpartiet 1920. Man refererade ibland till honom som italienare (se Juan-Simeon Vidartes uttalande nedan), men han var medlem i det argentinska partiet till sin död 1970.

⁵⁹ *Ibid*, sid 197.

Komintern-representanter som övervakade partiet”:⁶⁰ Rapporten fick innebörd av en dödsdom mot POUM, skriven månader före Majdagarna i Barcelona och innehållande följande slående passage: ”Fascismen, trotskismen och de ’okontrollerbara’ är alltså de tre folkfiender som måste elimineras från det politiska livet, inte bara i Spanien, utan i alla civiliserade länder.”⁶¹ Claudín var ärlig nog att medge att ”repressionen mot POUM, och speciellt det avskyvärda mordet på Andrés Nin, är det svartaste bladet i PCE:s historia. PCE blev medbrottsling till det brott som begicks av Stalins hemliga polis.”⁶² Innebörden av allt detta är att om Togliatti var i Spanien vid denna tid så var han upp till halsen inblandad i allt detta, men Claudín väljer att varken bekräfta eller förneka Togliattis närvaro i Spanien före juli 1937.

Bevisen för Vidalis inblandning i mordet på Nin verkar ganska starka, en källa binder Togliatti direkt till Vidali. Och oavsett om Togliatti var närvarande i Spanien vid den tiden eller inte, så är det ställt utom rimligt tvivel att han skulle ha känt till vad en italiensk kommunist som Vidali höll på med. Det borde nu vara uppenbart varför Bocca inte lade någon vikt vid Vidalis påstående att Togliatti inte var i Spanien före 1937; Vidali hade lika mycket att dölja som Togliatti. Det är inte alls så att alla bevis mot dem kommer från POUM eller exkommunistiska källor, som Spriano och hans likar försöker hävda. Bolloten citerar en redogörelse för en diskussion i inrikesministeriet, i vilket den moderate socialistiske säkerhetschefen Gabriel Morón, till sin socialistiske kamrat Juan Simeon Vidarte, vice-sekreterare i Inrikesministeriet i Negrín-regeringen, sade:

Eftersom premiärministern är så angelägen om att få veta sanningen, kan du säga honom att bortförandet av Andrés Nin planerades av italienaren [Vittorio] Codovilla, kommandant Carlos [Vittorio Vidali], Togliatti och kommunistpartiets ledare, inklusive [partisekreteraren] Pepe Díaz. Ordern om att tortera honom gavs av Orlov. Berätta detta för Negrín. Om han vill att jag ska arresterar dem, ska jag sätta dem alla i fängelse det första jag gör i morgon.⁶³

Om socialisterna i Inrikesministeriet kände till hur komplotten organiserades, är det knappast förvånande att de mest uttömmande redogörelserna kommer från POUM och exkommunistiska källor.

Julián Gorkin var naturligtvis angelägen att ta reda på så mycket som möjligt om sin POUM-kamrats öde, och Bolloten påpekar att ”Julián Gorkin hävdar att Enrique Castro, en gång medlem i kommunistpartiets centralkommitté, efter att han lämnat partiet försäkrade honom om att ’Nins personlige exekutor’ var hans tidigare kamrat i Femte regementet, Carlos Contreras (Vittorio Vidali) och att Orlov hade valt ut denne som ’sin närmaste medarbetare i

⁶⁰ Claudín, *Krisen i den kommunistiska rörelsen*, (Claudíns kursivering), kapitel 4 not 155.

⁶¹ Ibid, not 150. Det är vanligt att man betraktar José Diaz' tal vid det offentliga mötet den 9 maj 1937 som upptakten för de spanska kommunisternas mordiska planer. Detta tal innehöll följande blodstockande passus: ”Står det inte fullständigt klart att trotskisterna inte är en politisk eller social organisation av en specifik tendens som anarkister, socialister eller republikaner, utan ett gäng spioner och *provokatörer* i den internationella fascismens tjänst? De trotskistiska *provokatörerna* måste rensas ut. Det är därför som jag i mitt tal vid centralkommitténs senaste plenum inte bara krävde att denna organisation borde upplösas och dess press förbjudas i Spanien, utan att trotskismen borde sopas bort från alla civiliserade länder, d.v.s. om vi verkligen vill bli av med ohyran... Här i Spanien, vilka om inte trotskisterna låg bakom den kriminella kuppen i Katalonien?” (Bolloten, *Spanish Civil War*, sid 463)

⁶² Claudín, *Krisen i den kommunistiska rörelsen*, , not 150.

⁶³ Bolloten, *Spanish Civil War*, sid 511, översättning av citat från Juan-Simeon Vidarte, *Todos fuimos culpables*, Mexico City, 1973, sid 732-33. Moróns egen redogörelse i hans tidigare *Política de ayer y política de mañana*, Mexico City, 1942, även om den inte var så explicit, överensstämde i stort och innehöll uttalandet: “Señor Irugo, hela ministären, den allmänne åklagaren och jag, visste mycket väl var vi kunde hitta den enskilde person som var ansvarig för bortförandet av Nin.” (översättning i Bolloten, *Spanish Civil War*, sid 511)

fallet Nin”⁶⁴ Bolloten återger också Hernández påstående att ”Vidali simulerade en nazi-attack för att ’befria’ Nin ur hans hemliga fängelse i Alcalá de Henares. Skenanfallet utfördes av tyska medlemmar i Internationella brigaderna, vilka förde bort honom och lämnade kvar diskriminerande dokument vars avsikt var att visa hans samröre med den nazistiska hemliga polisen.”⁶⁵ Som svar på denna anklagelse sade Vidale till Giorgio Bocca: ”Så mycket har sagts om mig, men detta är dumheter. Varför sätta upp en teatershow? Under de här dagarna gjordes det inte så mycket väsen om en anarkist eller en POUM-are skulle avrättas, kan du föreställa dig varför jag då skulle behövas?”⁶⁶ Den gamle Vidale, som samtalade med Bocca mer än 30 år efter händelserna, valde helt klart att glömma inslaget av skådeprocess som, till skillnad från en enkel arkebusering, var karakteristisk för den stalinistiska kampanjen mot POUM. Det som senare skulle kallas ”skådespelet” behövdes just för att Nin föredrog att hellre dö än att spela sin roll enligt det stalinistiska manuset och ge ett falskt erkännande under tortyr, av det slag som är välkänt för oss från Moskvarättegångarna mot de gamla bolsjevikerna, som t.ex. Bucharins.

Att ta upp fallet med Berneri och Barbieri, två italienska anarkister som kallblodigt mördades i efterspelet till Majdagarna i Barcelona 1937, är för objektivitetens skull viktigt eftersom många anarkister har hållit Togliatti ansvarig för mordet. Här verkar Togliattis ansvar svagare underbyggt, men är på inget sätt orimligt, och det faktum att både Bolloten och Bocca, vilka båda tror det värsta om Togliatti i andra sammanhang, anser så, kanske (skulle man gärna hoppas) gör den icke övertygade mindre böjd att avfärda deras noggrant belagda redogörelser som bara partisk polemik, som Togliattis försvarare försöker göra. Bocca ansåg att Berneri hade dömts av NKVD, men kunde inte finna något sätt att övertygande länka Togliatti till mordet.⁶⁷ Bollotens slutgiltiga utgåva går längre.⁶⁸ I den påpekas att vid tiden för mordet påstod de flesta källor som var sympatiskt inställda till anarkosyndikalisterna att kommunisterna utfört mordet på grund av Berneris kritik av den kommunistiska politiken i Spanien i en italienskspråkig tidskrift som utgavs i Barcelona sedan oktober 1936. Men man påpekar också att det nu verkar lika rimligt att mordet utfördes av agenter från den italienska hemliga polisen, OVRA, då italienskt arkivmaterial visar att OVRA hade Berneri under uppsikt. Dessutom påpekas att det finns tydliga likheter med mordet på Rosselli-bröderna av OVRA-agenter i Frankrike strax efteråt.⁶⁹

Den andra lika betydelsefulla episod, om än mindre brutala, i vilken Togliatti enligt Hernández spelade en ledande roll, var då Largo Caballero avsattes i mitten av maj 1937. Den vänstersocialistiske premiärministern Caballero blev osams med kommunisterna i en mängd frågor som hade att göra med kommunisternas försök att rulla tillbaka de inledande revolutionära framgångar som de spanska arbetarna och bönderna vunnit i juli 1936. Knäckfrågan var kommunisternas önskan att krossa POUM, något som Caballero inte var beredd att delta i, men mycket tyder på att kommunisterna hade letat efter sätt att få bort honom redan en tid

⁶⁴ Bolloten, *Spanish Civil War*, sid 506.

⁶⁵ Ibid, sid 506-07

⁶⁶ Översättning hämtad från ibid, sid 889; Bolloten hämtade den från en spansk text som citerade Bocca. Originaltexten finns i Bocca, *Palmiro Togliatti*, volym 1, sid 301. Detta är Bollotens enda referens till Boccas arbete, vilket han aldrig läste, trots att han såg Togliatti som central för kommunisternas aktioner under inbördeskriget.

⁶⁷ Bocca, *Palmiro Togliatti*, volym 1, sid 301.

⁶⁸ Bolloten, *The Spanish Revolution* (1979 års utgåva), sid 430, hade redan fört fram tanken på att Berneri kanske hade mördats av ”frankistiska femtekolonnare i tjänst hos Mussolinis OVRA” istället för av kommunisterna.

⁶⁹ Bolloten, *Spanish Civil War*, sid 875-77, innehåller ett mycket detaljerat uttalande i ämnet skriven av Bollotens forskningsassistent George Esenwein.

före Majdagarna i Barcelona. Claudín refererar till påtryckningar mot Caballero från Stalin personligen. Han citerar Stalins brev från den 21 december 1937⁷⁰ och andra oombedda anvisningar som Stalin skickat i slutet av februari 1937 om att omedelbart gå vidare med förenandet av kommunist- och socialistpartiet.⁷¹ Claudín summerar händelseutvecklingen så här:

Konfronterad med Caballeros motsträviga vägran att agera som en god sekreterare i en nationell sektion av Komintern, var det enda som återstod för Stalin att göra sig av med honom, på samma sätt som man gjort med dåliga sekreterare i andra av Kominterns nationella sektioner. Operationen var fullbordad i slutet av maj 1937.⁷²

Även om Claudín inte nämner Togliatti vid namn så är, med tanke på Togliattis roll inom Komintern, implikationen tydlig. Hernández hävdade att Togliatti, trots reservationerna från partisekreteraren Díaz och Hernández själv, inte bara pressade det spanska kommunistpartiets ledarskap till att få bort Caballero, utan också valde ut Caballeros efterträdare: ”Vad gäller Caballeros efterträdare... tror jag vi ska gå vidare med en uteslutningsprocess. Prieto? Vayo? Negrín? Av dessa tre, kanske Negrín är den mest lämpade. Han är inte antikommunist som Prieto och inte korkad som Vayo!”⁷³ I en hänvisning till sommaren 1937 hävdar Bolloten: ”Vid den tiden blev Togliatti partiets verkliga överhuvud och den som lade upp strategin och skrev många av talen till José Díaz och La Pasionaria.”⁷⁴

Även om avlägsnandet av Caballero skedde med fredliga medel, visar de följande åtgärderna, då han avlägsnades från varje post inom Socialistpartiet, parlamentet och fackförbundet UGT, och då varje tidning som stödde hans politiska linje gradvis övertogs och att han efter oktober 1937 till slut förbjöds hålla tal offentligt⁷⁵, att hans tilltagande rädsla för sin personliga säkerhet inte på något sätt var ogrundad.

Som belägg för att Togliatti spelade en central roll i tystandet av Caballero kan vi återropa Togliattis egna skrivelser istället för Hernández ifrågasatta minnen. Så tidigt som den 15 september 1937, innan den sista tidningen, *La Correspondencia de Valencia*, togs ifrån Caballero i november, hade Togliatti beklagat sig i ett brev till Moskva över PCE:s saktfärdighet med att kasta ut ”Caballero-folket ur de regionala fackförbundsledningarna och ur tidningens redaktionsstab.”⁷⁶

Det tydligaste exemplet på vilken grad av kontroll som Togliatti hade över den andra Negrín-regeringen, som tillkom efter att Prieto avlägsnats från försvarsministeriet under våren 1938, kommer inte från Bolloten eller Bocca utan från Carr, vilken i allmänhet tvekar att ge en fördelaktig bild av Togliattis roll i Spanien. Carr skriver:

PCE:s centralkommitté satte upp en kommission, uttryckligen ledd av Togliatti och Stepanov, för att göra ett utkast till ett program för den nya regeringen. Utkastet underställdes ett representativt möte av partiledare, liksom ledarna för andra organisationer inom Folkfronten. Efter ”stormiga

⁷⁰ För hela engelska texten, se Carr, *The Comintern and the Spanish Civil War*, sid 86-87.

⁷¹ Här citerar Claudín ett sovjetiskt arbete, publicerat 1960, som han menar bekräftar den redogörelse som Caballeros socialistiske vän Araquistáin givit (Claudín, *The Communist Movement*, sid 707-08).

⁷² Ibid, sid 708

⁷³ Bolloten, *Spanish Civil War*, sid 363, citerar Togliattis ord som de återgivits av Hernández.

⁷⁴ Ibid, sid 133. I en fotnot förklarar han: “För denna information tackar jag ett antal spanska kommunistiska flyktingar som jag träffade i Mexico på 1940-talet.” (Ibid, sid 788)

⁷⁵ Efter att Caballero passionerat fördömt sina motståndare vid ett offentligt möte i Madrid den 17 oktober, stoppades han under vapenhot på sin väg till Alicante, där han skulle hålla det första offentliga mötet i en serie runtom i republikanska Spanien.

För detaljer, se Bolloten, *Spanish Civil War*, sid 562.

⁷⁶ Ibid sid 561

diskussioner” godkändes det, och publicerades i partipressen den 30 april i form av ”Tretton punkter”. Det var i första hand avsett att skydda Spaniens oberoende och integritet. Det utlovade försvar av demokratiska fri- och rättigheter, inklusive rätten till egendom och ”frihet att utöva religiös tro”. En särskild klausul, som EKKI insisterade på och som orsakade en viss kontrovers, skyddade utländska egendomsägare som inte stött nationalisterna. Varje element som kunde betecknas som kommunistiskt, eller till och med socialistiskt, undveks rigoröst. Man deklarerade öppet att de 13 punkterna representerade övergången från ”folk”- till ”nationell” front.⁷⁷

I ett brev till sin dotter den 9 mars 1939 skrev Caballeros lojale vän Araquistáin: ”[Kommunisterna] ... har mördat hundratals socialister och anarkister. Att de inte tog livet av sådana som Largo Caballero och mig beror på att vi avgick i rätt tid.”⁷⁸ Vid detta stadium hade ett PCE-dokument från den 2 februari 1939 redan fördömt Caballero i termer som var mycket lika deras partis attacker mot POUM:

Politbyrån fördömer speciellt Largo Caballeros skamliga flykt från det nationella territoriet – omgiven av en liten grupp fiender, fiender till det spanska folket och dess organisationer – en man som har gjort allt som stod i hans makt för att sabotera regeringens arbete och förstöra vårt folks enighet och motstånd och nu kröner sin karriär med att fly.⁷⁹

Det finns alla skäl att anta att Togliatti hjälpte till att författa det som i realiteten var en dödsdom mot Caballero; att det var omöjligt att genomföra den ursäktar inte den uppenbart mordiska avsikten.

Togliatti i Italien

Efter att ha skisserat argumenten för att utnämna Togliatti till Stalins huvudagent i Spanien 1936-39, är det nu dags att undersöka hans agerande i Italien 1944, särskilt i samband med *svolta di Salerno*. Togliattis instruktioner till de italienska kommunisterna när han anlände till Italien sent i mars 1944 om att de skulle överge sin oförsonliga position, som de delade med andra antifascistiska partier som deltog i motståndet, att vägra delta i Badoglios regering och kräva kungens abdikation, har traditionellt tolkats av Togliattis apologeter som uttryck för en originell strategi för de italienska kommunisterna som utvecklats oberoende av Stalin och Sovjetunionen, och har ofta presenterats som det första steget längs den långa och vindlande vägen till PCI:s slutliga eurokommunism.

Med tanke på att Sovjetunionens oväntade beslut att erkänna Badoglios regering den 14 mars sammanföll i tiden med att Togliatti den 30-31 mars presenterade en ny och mer moderat linje för de betydligt mer militanta italienska kommunistledarna (av vilka många hade deltagit i motståndskampen i norr och gjort samma bedömning av kungen och Badoglio, efter deras vanhedrande flykt från Rom till Brindisi den 8 september 1943, som den ickekommunistiska

⁷⁷ Carr, *The Spanish Civil War and the Comintern*, sid 68. Carr grundade sin redogörelse på ett sovjetiskt arbete som publicerades 1981. Även om både Bolloten och Bocca misstänkte kommunistisk påverkan, gav de stympade versioner som undervärderade graden av direkt inblandning från Komintern och PCE. Bolloten citerade den pro-kommunistiske amerikanske journalisten Louis Fischer som tillägnat den brittiske filmproducenten Ivor Montagu idén om de 13 krigsmålen. Han påstås ha haft ett samtal med den pro-kommunistiske men nominellt socialistiske Vayo, som sedan lade fram idén för Negrín; Bolloten trodde felaktigt att PCE ”inte hade varit direkt inblandad i utarbetandet av de 13 krigsmålen”. Bocca trodde att de 13 krigsmålen var en produkt av en korrespondens mellan Togliatti och Negrín via premiärministerns sekreterare, vilken var en gammal vän till Vidali – Bocca baserade denna historia på Vidalis vittnesmål. Bocca lade också slugt märke till likheten mellan de 13 punkterna och Togliattis program för det italienska motståndet 1944-45. Se Bolloten, *Spanish Civil War*, sid 645-46, och Bocca, *Palmiro Togliatti*, volym 2, sid 303.

⁷⁸ Bolloten, *The Spanish Civil War*, sid 924.

⁷⁹ Ibid, sid 680.

vänstern och många samtida observatörer, inklusive den anglo-amerikanska allierade kontrollkommissionen och den liberale filosofen Benedetto Croce) kunde man anta att förändringen av PCI:s linje var dikterad från Moskva.⁸⁰ Men när Togliatti anlände till Italien hävdade han att han hade lämnat Moskva i mitten av februari, och därför absolut inte visste något om Sovjetunionens beslut att erkänna Badoglios regering. Trots viss skepticism hos en del historiker, vilka var väl medvetna om de nästan identiska politiska linjer som kommunistiska partier i andra länder antog i stort sett samtidigt – det saknas alltså ett italienskt särfall i detta avseende – har Togliattis version tills helt nyligen varit accepterad av merparten av italienska historiker, och det har inte funnits några starka bevis för att inte godta den. Nyligen upptäckter i arkiven i Moskva, som presenterats för italienska läsare av Aga-Rossi och Zaslavsky, har spridit avsevärt med ljus på frågan och visar utan rimligt tvivel att Togliatti, långt från att visa någon självständighet eller originalitet, tog order direkt från Stalin på det mest förnedrande sätt man kan tänka sig.

Innan vi ger oss in i en detaljerad kronologi, vilket är nödvändigt för att tillbakavisa Togliattis och hans apologeters myter, är det värt att påpeka att Togliattis position sedan juni 1941, då han inte överraskande var i Sovjetunionen, i stort sett varit konsekvent i att mana till bredast möjliga enhet mot Hitler och fascismen. Bocca återger en radioutsändning som Togliatti gjorde i juli 1941, som jag ska citera i Ian Birchalls översättning [engelska, sv. ö:s anm.]

Efter Hitlers fall har vi italienare allt att vinna. Och förstå mig rätt: Italienare ur alla sociala förhållanden! Åtminstone tänker de industrialister som sett sina affärer ruinerade av den brutala konkurrensen så. De affärsmän för vilka idag alla europeiska marknader är stängda, på grund av de tyska inkräktarna, tänker så. Katolikerna, som i den tyska fascismen ser en fiende till sina traditioner och ideal om broderskärlek, tänker så. Varje italiensk moder, vars make och söner har tagits från henne och sänts att dö under svastikan, tänker så. Alla italienare som strävar efter att bli ett fritt folk tänker så.⁸¹

Därför kom i ett avseende *svolta di Salerno* inte som en blixtnöjning från klar himmel utan passade mycket lätt in i mönstret av de uttalanden till förmån för en bred klassöverskridande nationell enighet mot tyskarna som Togliatti hade levererat från Moskva under några år. Mer specifikt hade Togliatti förespråkade ett kommunistiskt deltagande i Badoglios regering, som bildades efter det att Mussolini störtats den 25 juli 1943, ända till december 1943.

Det som är betydligt mer intressant är att Togliatti och Dimitrov i början av 1944, trots att de i allmänhet förespråkade klassöverskridande nationell enighet på europeisk nivå, antog en anti-monarkistisk och anti-Bodaglio-position för Italien, möjligen på grund av att de var medvetna om att opinionen bland ryska italienexperter inom det sovjetiska utrikesministeriet var på väg att vändas mot Bodaglio, av skäl som inte var olika de motiv som krafter knutna till den italienska motståndsrörelsen hade för sin anti-Bodaglio-position.⁸² Ett memorandum från Sovjets utrikesministerium den 19 november 1943 avslöjade att man misslyckats med att införa ”den mest minimala demokratiska reform” och anmärkte korrekt att ”medel- och lägre nivåer i statsapparaten på Sicilien och i södra Italien är fulla av fascister”.⁸³ Så den 24 januari

⁸⁰ Aga-Rossi och Zaslavsky, *Togliatti e Stalin*, sid 58, 64. [För en utförligare beskrivning av det italienska kommunistpartiets politik under denna period (och i synnerhet kursläggningsen i Salerno), se Fernando Claudíns bok [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 2](#), kapitel 1, avsnittet ”Den misslyckade revolutionen (Italien)” – Red anm]

⁸¹ Bocca, *Palmiro Togliatti*, volym 1, sid 352; Ian Birchall, *Workers Against the Monolith: The Communist Parties Since 1943*, London, 1974, sid 23.

⁸² Aga-Rossi och Zaslavsky, *Togliatti e Stalin*, sid 59.

⁸³ Ibid, sid 60.

1944 sände Dimitrov, förmodligen på Togliattis inrådan, ett memorandum till Molotov med titeln ”Ett utkast till svar till de italienska kamraterna”, där han argumenterar för att de italienska kommunisterna inte ska gå med i Badoglios regering, utan istället ska stödja upprättandet av en alternativ antifascistisk regering för nationell enighet och kräva kungens omedelbara abdikation.⁸⁴ När Molotov inte svarade på Dimitrovs dokument, satte Togliatti ihop ett memorandum i februari 1944, ”Angående de omedelbara uppgifterna för de italienska kommunisterna”, där han hävdade att ”kommunisterna ska kräva upprättandet av en demokratisk provisorisk regering... kräva kungens abdikation.... De ska vägra att delta i den nuvarande regeringen.”⁸⁵ Dimitrov skickade Togliattis memorandum till Moskva den 1 mars, och bifogade ett eget stödjande brev.⁸⁶

Medan de till slut lyckades med sina försök att få uppmärksamhet för den italienska situationen, inte bara av utrikesminister Molotov utan också av Stalin själv, fick de dock inte det officiella stöd som de hoppats på. Natten mellan den 3 och 4 mars togs Togliatti emot av Stalin i Molotovs närvaro. Även om protokollet från detta ödesfyllda möte ännu inte har kommit fram ur de sovjetiska arkiven, är dess innehåll känt för oss genom Dimitris nyss upptäckta dagböcker. På grund av hans nära inblandning i Togliattis ansträngningar för att förändra Kominterns linje för Italien blev Dimitrov uppringd av Molotov inför det möte där de skulle informeras om Stalins inställning. Han träffade också Togliatti dagen därpå för en fortsatt diskussion om ämnet, så det finns inga övergripande skäl att ifrågasätta hans minne, även om han inte, till skillnad från Togliatti, var närvarande vid mötet med Stalin. För de som tvivlar på att Stalin utfärdade avgörande order till västliga kommunistledare personligen, just innan de skulle återvända till sina hemländer, kan det vara värt att påpeka att officiella uppteckningar av ett liknande möte mellan Stalin och Thorez den 19 november 1944, strax före Thorez´ återresa till Frankrike och i närvaro av Molotov och Beria, verkligen existerar.⁸⁷ För att återvända till det möte som vi i första hand är intresserade av, gjorde Stalin klart för Togliatti att ”existensen av två bromsklossar (Badoglio och kungen mot de antifascistiska partierna) försvagar det italienska folket. Det är bara engelsmännen som tjänar på det, de vill ha ett svagt Italien i Medelhavet.”⁸⁸ Som vanligt var Stalin långt mer intresserad av Sovjetunionens reella eller förväntade utrikespolitiska intressen än de italienska antifascisternas öden. Togliatti accepterade nederlaget och modifierade omedelbart på egen hand februari-dokumentet ”Angående de omedelbara uppgifterna för de italienska kommunisterna”. Han strök kravet om kungens abdikation och lade till ett om kommunistisk deltagande i Badoglios regering.⁸⁹

Trots att det knappast kan finnas något tydligare dokumentärt bevis för Togliattis underdånighet inför Stalin, till och med när Stalin hade motsatt uppfattning än han själv om styrkeförhållandena i Italien, så har Togliattis helgonförklarare Aldo Agosti hängett sig åt en pervers tolkning av detta dokument i ett desperat försök att upprätthålla myten om Togliattis självständighet gentemot Moskva. Ironiskt nog var det Agosti som först gjorde dokumentet känt för den italienska publiken när han publicerade en italiensk översättning i PDS´ dagstidning *Unitá* den 28 oktober 1991, beledsagad av en kommentar som stolt förklarade att här fanns klara bevis för att Togliatti på egen hand, i ljuset av hans egen större förståelse för italienska

⁸⁴ Ibid, sid 61.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid, sid 62.

⁸⁷ En avskrift i italiensk översättning återges i ibid, sid 287-95.

⁸⁸ Ibid, sid 62-63.

⁸⁹ Ibid, sid 63.

förhållanden, hade ändrat i dokumentet och modifierat Stalins anti-monarkistiska linje.⁹⁰ Det är möjligt att Agosti 1991 verkligen var omedveten om Stalin-Togliatti-mötet och agerade i god tro, om än med en överdriven nit och för att skapa en sekundär effekt: ett antal illa underbyggda sensationsartiklar i den borgerliga pressen, av journalister för vilka beteckningen av Togliatti som ganska patriotisk men lite oliktankande och en som vunnit en tvist med Stalin hade en viss känslomässig appell. Speciellt med tanke på att en Occheto närstående journalist inför 25-årsjubiléet av Togliattis död den 6 augusti 1989 hade utmålat Togliatti som stalinist i självaste *Unitá*. Sådana här manövrer är mycket mindre långsökta än en brittisk läsare kan föreställa sig.⁹¹ Särskilt bör påpekas att Agostis ståndpunkter inte ens i början av 1990-talet var så egendomliga som det kan förefalla. Den ledande intellektuelle i PDS, Guiseppa Vacca, försökte i sin bok *Togliatti Sconosciuto*, publicerad 1994, hävda att Togliattis första reaktion på Mussolinis fall, exemplifierad av ett brev från den 14 oktober 1943 till Dimitrov – där han manade PCI till att gå med i en brett baserad Badoglio-regering för att intensifiera kriget mot Tyskland – var ”en föregångare till *svolta di Salerno*, uppfattad med extraordinär tidskänsla” och en politik som Togliatti ”självständigt” hade funnit på.⁹²

1996, efter att hans biografi om Togliatti publicerats, hade Agosti insett att hans position från 1991 blivit ohållbar efter att två lärda artiklar, baserade på nyss släppta sovjetiska dokument, varav ett på italienska, dykt upp. Därför hävdade Agosti att det hade varit Dimitrov, inte Togliatti, som antagit en anti-monarkistisk position i ”Utkastet till ett svar till de italienska kommunisterna” från den 24 januari 1944, och som Togliatti för en kort period mycket tveksamt anslutit sig till i det första utkastet till ”Angående de omedelbara uppgifterna för de italienska kommunisterna” i februari 1944.⁹³ Agosti rörde till frågan ytterligare genom att förslå att den anti-monarkistiska linjen hade förts fram antingen av Dimitrov eller av ”någon ännu högre upp än han”⁹⁴ – en antydning värd den värsta sorts italienska politiker, som Andreotti eller Cossiga – för att insinuera att det var Stalin själv som varit anti-monarkist men inte uttrycka det på ett så otvetydigt sätt så att det skulle få till följd ett snabbt genmäle. Agostis nya förklaring, som den utvecklats i biografien, är fullständigt nonsens.

För det första hade Dimitrov inte en sådan auktoritet inom Komintern att han kunde pressa sin egen linje på någon så gammal och erfaren som Togliatti, speciellt inte i en italiensk fråga; endast Stalin kunde ha auktoriserat honom att sätta sig över Togliatti. För det andra förklarar inte Agosti varför Stalin skulle ha bytt ståndpunkt i februari 1944 och avvisa linjen om att stödja nationell enighet i kampen mot den tyska invasionen av Sovjetunionen i juni 1941, bara för att åter byta åsikt och återgå till sin ursprungliga position i början av mars 1944. Agostis pinsamma och icke övertygande redogörelse för denna episod verkar helt klart vara konstruerad i ett enda syfte, nämligen för att stödja ett påstående som inte baserats på något dokumentärt bevis överhuvudtaget: att Togliatti vid sitt möte med Stalin ”aktivt tog del och förde fram samma argument som han framfört i radioutsändningarna under första halvan av januari.”⁹⁵

Togliatti kom inte ur Stalins grepp bara genom att gå in i den italienska regeringen.⁹⁶ Aga-

⁹⁰ Ibid, sid 72.

⁹¹ Mark Gilbert, *The Italian Revolution: The End of Politics, Italian Style?*, Boulder, Colorado 89. Ibid, sid 63. och Oxford, 1995, sid 72

⁹² Giuseppe Vacca, *Togliatti Sconosciuto*, Rome, 1994, sid 69-70, citerad i Aga-Rossi och Zaslavsky, *Togliatti e Stalin*, sid 59, 70.

⁹³ Agosti, *Palmiro Togliatti*, sid 274-75.

⁹⁴ Ibid, sid 274.

⁹⁵ Ibid, sid 275.

⁹⁶ Det mest slående och polemiska argumenterandet för denna ståndpunkt, opåverkat av en massa empiriska

Rossi och Zaslavsky förser oss med en stor mängd material som visar att Togliatti och andra ledande PCI-figurer skickade detaljerade rapporter till den sovjetiska ambassaden på nästan daglig basis under 1944–47. Det skedde i en sådan omfattning att det är omöjligt att med någon trovärdighet hävda att Togliatti utövade en så stor självständighet i politiska frågor, till skillnad från organisatoriska där ryssarna litade på hans självständiga bedömning, som apologeter som Sassoon och Agosti tillskrivit honom. De ser honom som föregångare till eurokommunismen 1944–47, innan han, som man påstår, sattes på plats av Kominform. Utrymmet medger dock inte en detaljerad diskussion om andra exempel.

Slutsats

För att sammanfatta; djupet i Togliattis stalinism har underskattats av en bred majoritet av skribenter som sympatiserar med den italienska vänstern. Det gamla påståendet att hans inblandning i Stalins terror begränsades till att underteckna dödsdomar mot polska kommunister under påtryckningar i Moskva, eller att hans karriär efter 1944 var helt skild från hans agerande mellan 1926 och 1944, är inte längre hållbart. För det första spelade Togliatti en ledande roll i att tillämpa den stalinistiska politiken i Spanien, inte bara genom att diktera den politiska linjen och mycket ofta själva ordalydelsen i PCE-ledarnas tal, utan också i krossandet av en autentisk arbetar- och bonderevolution, ledd av anarkister, POUM-ister och vänster-socialister, med hjälp av olika åtgärder som inte bara innefattade politiska intriger för att utnyttja motsättningar inom de andra politiska organisationerna, utan också genom att en NKVD-taktik av hittills okänd brutalitet importerades till gatorna i städer som Barcelona.

För det andra var *svolta di Salerno*, Togliattis berömda nya strategi som tillkännagavs för de italienska kommunisterna i mars 1944, ett direkt resultat av order från Stalin, inte ett resultat av självständigt tänkande. De spanska och italienska erfarenheterna var nära förbundna, idén om en parlamentarisk väg till socialismen i Västeuropa hade först framförts av Stalin i hans brev i december 1936 till Caballero. Togliattis lojalitet och underdånighet inför Stalin uteslöt inte att han inte var en extremt intelligent och förvånansvärt duktig politiker, som uppvisade en extraordinär förståelse för italienska realiteter under åren efter 1944 och omvandlade PCI till ett massparti med djupa sociala rötter och stort väljarstöd, utan motsvarighet bland västeuropeiska kommunistpartier. Det betyder inte heller att han inte tog tillvara de tillfällen som händelserna bjöd för att skapa en viss distans till Moskva mellan 1956 och 1964, även om man måste erkänna att hans avsky mot Chrusjtjov spelade en stor roll här.

Togliatti var helt klart inte en medioker stalinistisk byråkrat, men han var aldrig ”*Il Migliore*”. De spanska kommunister som arbetade med honom 1936 -1939 kände av den djupa moraliska tomhet som låg bakom hans taktiska genialitet, och man skulle kunna hävda att den bild som träder fram ur deras beskrivningar är den av en intelligent psykopat, inte en hjältemodig figur som i Spriano-Agosti-Sassoons helgonförklaringar. El Campesino betecknade honom som ”kall, cynisk, utan nerver eller skrupler”, och Enrique Castro påminde sig orden från hans sekreterare i Spanien: ”han är den typ av man som skulle älska mig lika kyligt som han skulle ge order om att skjuta mig.”⁹⁷

Översättning: B. Svensson

bevis, kan man finna i Canfora, *Togliatti e i dilemmi detta politica*, sid 101-15, i ett kapitel med titeln ”La guerra é finita: Togliatti 1944-64”. Canforas Togliatti verkar slippa fri från Stalins inflytande i ett huj vid hans återkomst till Italien; Agostis apologetik är mycket mer nyanserad.

⁹⁷ Bolloten, *Spanish Civil War*, sid 134.